

ŠILUTĖS FRYDRICHO BAJORAIČIO VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS KNYGOS MUZIEJUS (1990–2001 m.)

DALIA UŽPELKIENĖ

Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka
Lietuvinių g. 74, LT-5730 Šilutė, Lietuva
El. paštas: duzpelkiene@silutc.omintel.net

Knygos muziejus atidarytas 1990 m. rugsėjo 29 d., minint Šilutės rajono centrinės (dab. Šilutės rajono savivaldybės F. Bajoraičio viešosios) bibliotekos 45-metį, nors jo atsiradimo priešistorė galėtų būti skaičiuojama nuo 1980 metų. Tuomet buvo pradėti rinkti vienaip ar kitaip su Pamario knygos kultūra susiję eksponatai: senosios knygos, įvairi savo turiniu ir forma ikonografinė medžiaga, rankraštynas, kraštotyrinės publikacijos iš šalies ir užsienio periodinių leidinių. Knygotyrininkai terminą „senoji knyga“ vartoja kalbėdami apie knygas, išleistas Lietuvoje iki 1861 metų imtinai. Tokių leidinių šilutiškių knygos muziejuje nėra. Todėl terminas „senosios knygos“ šiame pranešime bus vartojamas sąlyginai, apibūdinant knygas, išleistas iki tarybinio laikotarpio pradžios (1945 m.).

Muziejaus įkūrimo idėja priklauso bibliotekos kolektyvui ir jos įgyvendinimą paskatinusiam Pamario bibliotekininkų bičiuliui, Mažosios Lietuvos knygos paveldo tyrėjui, Vilniaus universiteto profesoriui D. Kaunui. Šilutiškių knygos muziejus yra viešasis (pagal D. Kauną), universalus (pagal A. Navickienę), atviras ir prieinamas ne tik bibliotekos paslaugų vartotojams, bet ir įvairių sričių mokslininkams, regiono kraštotyrininkams, mokslo jaunimui, kitiems specialių poreikių vartotojams, besidomintiems krašto kultūros paveldu. Muziejus yra artimas tradiciniam nedidelio regiono knygos muziejui ir yra pirmasis šalyje, įsteigtas rajonų savivaldybių viešųjų bibliotekų sistemoje. Nuo įkūrimo pradžios veikia prie Bibliografijos ir metodikos skyriaus. Perspektyvoje, užbaigus viešajai bibliotekai skirtą pastatą (Tilžės g. 10, Šilutėje) rekonstrukciją, jis turėtų būti perkeltas į 150 kv. m specialiai suprojektuotas patalpas šio pastato mansardoje.

Svarbi knygos muziejaus radimosi Pamaryje priežastis buvo bibliotekininkų iniciatyva pradėti kaupti dedikuotų ir autografuotų knygų kolekcijas (nuo 1988 m.), šiek tiek vėliau (nuo 1990 m.) – muziejaus lankytojų atsiliepimus, pastabas apie knygas ir būsimo muziejaus idėją, dar vėliau (nuo 1993 m.) pradėti komplektuoti užsienyje gyvenančių išeivių iš Pamario dovanoti asmeninių bibliotekų universalus pobūdžio

knygų rinkiniai, dažniausiai skirti specialiųjų poreikių skaitytojams, vietos ir iš svetur atvykstantiems knygos bei rašto tyrėjams, bibliofilams, gausiai Pamarį lankantiems turistams. Mintį įkurti muziejų skatino ir kylantis vietos bendruomenės žmonių domėjimasis senąja krašto knyga, jos veikėjais, sovietiniais metais prislopinti ir Sąjūdžio bangos (1988 m.) Pamaryje atgaivinti knygos paveldo pradų ieškojimai. Drąsiau prabilta apie krašto kultūrai reikšmingas asmenybes, su jų gyvenimu ir veikla susijusias vietas, aktualizuota visa apimanti kultūros paveldo problematika.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Šilutės iniciatyvinės grupės steigiamajame susirinkime (1988-08-25), vykusiam tuometiniuose Kultūros namuose, pirmą kartą įvardytos kultūros paveldo apsaugos problemos: „Mes esame be galo skolingi Mažosios Lietuvos seniesiems gyventojams – lietuvininkams. 700 metų gyvendami vokiečių okupuotame krašte, jie sugebėjo išsaugoti savo kalbą, papročius, protėvių pavardes. Nustokime niokoti Šilutės evangelikų kapines..., H. Šojaus kapą... Vydūno klubas siūlo paskelbti konkursą Vydūno paminklui pastatyti..., reikėtų įamžinti Vydūno atminimą pavadinant jo vardu gimnaziją, įkurtą 1938 metais“ (iš šilutiškio Š. Laužiko kalbos) [2, 14, 16]. Mokytojas A. Červinskas tame pačiame Sąjūdžio grupės steigiamajame susirinkime kalbėjo: „Kuo galima paaiškinti tą faktą, kad 1988 m. buvo nugriautas H. Zudermano tėvų namas Žalgirio ir Vytauto gatvių kampe..., pribrendo reikalas ir Rukuose atstatyti paminklinį akmenį su stela „Santarai“, su J. Zauerveino žodžiais „Lietuvininkais mes esam gimę“ 1912–1937 m.“, 1937-06-06 pastatytą tuose pačiuose Rukuose „Ąžuolo“ draugijos įsteigimo 25-osioms metinėms paminėti..., pribrendo reikalas atkurti Rambyno šventę tokią, kokia ji buvo sumanymo pradžioje – tautinę šventę – ir atsodinti Vydūno ąžuolą ir Donelaičio liepą, surasti ir atstatyti akmenį su tautos simboliais Rambyno kalne“ [2, 21–22]. Akivaizdu, kad socialinių ir kultūrinių paradigų kaita Pamario krašte vyko tradiciškai kaip ir visoje Lietuvoje: aktualizuojamas penkiasdešimt metų naikintas kultūros paveldas, atveriami iki tol cenzūruoti krašto istorinės raidos faktai, pagrįstai kritikuojama buvusi sovietinė visalaudinės kultūros samprata. Atgimimo sąjūdžio banga virto Pamario bendruomenės dvasios revoliucija, vykusia per praeities kultūros reiškinių atgaivinimą. Pamario bibliotekininkai, iki tol buvę aktyvūs socialinio ir kultūrinio bendruomenės gyvenimo kūrėjai, negalėjo likti nuošalyje. Suskubta rinkti visa, kas susiję su krašto kultūros ir knygos paveldu: į tuometinį bibliotekos kraštotyros fondą sugrąžinti dėl vienokių ar kitokių priežasčių išimti leidiniai, pradėtas sisteminti vertingiausias rankraštynas, ikonografija, kaupiamos pirmosios į fondus sugrįžusių knygų kolekcijos ir bibliotekai dovanotų knygų rinkiniai. Į muziejaus fondus (1993 m.) sugrąžintos buvusios Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos ir Vyriausiosios valdybos valstybinėms paslaptims saugoti prie TSRS Ministrų Tarybos nurodymais išimtos A. Griciaus, T. Venclovos, A. Sluckaitės, kitų lietuvių autorių knygos. Cenzūros persekioti rašytojai ir jų kūriniai (iki 1987 m.), netgi visi-

kai nesusiję su Pamario kraštu, tapo svarbiu istoriniu sovietinio laikotarpio ideologijos, turėjusios įtakos knygos lemčiai, liudytoju. Šiandien tai yra sovietinės cenzūros faktą patvirtinantys Knygos muziejaus eksponatai. Svarbiu knygotyros veiklos objektu tampa su knyga ir jos aplinka susijusių istoriografinių duomenų, publikuotų krašto laikraštyje (1988–2001 m.) „Komunistinis darbas“ (dab. „Pamarys“), fiksavimas, sisteminimas ir atskleidimas bibliotekoje rengiamose parodose, teminės atrankinės informacijos biuleteniuose, kraštotyros kartotekoje, teminiuose aplankaluose. 1988–1990 m. viešosios bibliotekos kraštotyros fonde kaupiami įvairaus pobūdžio, turinio ir formos medžiagos rinkiniai – būsimo knygos muziejaus eksponatai.

Retrospektyviai analizuojant šiandienio Pamario knygos muziejaus fondų formavimo raidą (1988–2001 m.), būtų pravarti išsami ir visapusiška studija, grįsta pačiomis įvairiausiomis metodologinių tyrimų priemonėmis. Šių eilučių autorė nepretenduoja į išsamią analizę. Šilutiškių bibliotekininkų muziejinė veikla yra kilusi iš profesinių paskatų dirbti knygos, kaip svarbios kultūros paveldo dalies, kaupimo, saugojimo ir sklaidos darbą. Galbūt todėl į praktinę veiklą buvo orientuotos muziejaus įkūrimo nuostatos: daugiau – į lankytojų poreikius, mažiau – į knygotyros darbą. Naujai kuriamas knygos muziejus, šilutiškių nuomone, galėjo tapti ta vieta, kurioje buvo galima atskleisti Šilutės knygos kelią – svarbią Pamario regiono kultūros paveldo dalį bendrame Lietuvos knygos kultūros kontekste, visais krašto istorinės raidos tarpsniais, išlikusią ne vien kaip tradicinis informacijos šaltinis.

F. Bajoraičio viešosios bibliotekos Knygos muziejaus pagrindinės veiklos kryptys yra sistemingai kaupti, saugoti ir skelbti publikuotą, rankraštinę ar kitaip fiksuotą kultūrinio ir istorinio paveldo medžiagą apie visą Pamario regioną, sisteminti ir skleisti vertingą informaciją apie knygos istorijos raidą, žymius praeities ir dabarties knygos kultūros žmones, su jų gyvenimu ir veikla susijusias vietas, fiksuoti dabartinius krašto knygos leidybos laimėjimus, skatinti bibliofiliją, bendradarbiauti su visais knygos aplinką kuriančiais ir knygos likimui neabejingais bendruomenės nariais. Steigiant Knygos muziejų ir vėliau plėtojant jo funkcijas, orientuotasi į tai, kad knygos ir rašto lemtį Šilutėje nuo seno veikė išskirtinės socialinės ir politinės sąlygos, dėl kurių istorikai, o dažnai ir patys šilutiškiai kraštą yra linkę vadinti regionu. Šio krašto dalis XVI a.–XIX a. pradžioje įėjo į Prūsijos valdytą Mažąją Lietuvą. Rajono centras Šilutė susiformavo iš Verdainės, Šilokarčemos, Cintjoniškių ir Žibų kaimų. Administracinės ir teritorinės Pamario ribos daugelį kartų kito: štai 1962 m. prie Šilutės buvo prijungta dalis buvusio Pagėgių rajono, o 2002 m. ta dalis atjungta ir ribos susiformavo galutinai. 2002 metais krašte gyveno 55 302 gyventojai: senieji lietuvininkai, išsaugoję „šišioniškių“ kalbą ir etninius papročius, bei kiti, pokario metais į Pamarį suplaukę iš įvairių Lietuvos kampelių ir čia prigiję. Pamarį garsina jo istorinė praeitis, unikali gamta, žvejybos tradicijos, senoji architektūra, rašto ir knygos kultūra, jos iškilūs veikėjai. Viena iš svarbių Knygos muziejaus atsiradimo priežasčių buvo garsieji Šilutės

kraštiečiai: XVII a. lietuviško giesmyno parengėjas ir Baltramiejaus Vileto raštų redaktorius bei leidėjas Lozorius Zengštokas (Sengstock), pirmosios lietuviškos gramatikos kūrėjas Danieliaus Kleino (Klein) bendradarbis Vilhelmas Martinijus (Martini), raštijos darbuotojai Jonas Kristupas Cintijus (Cynthius), Mykolas Gaidys, kalbininkas ir pirmasis Biblijos lietuviško leidimo redaktorius Fabijonas Kalau, protestantiškos literatūros leidėjas ir laikraščio „Alyvų lapai“ redaktorius Teodoras Gustavas Strukas (Struck), laikraščio „Mūsų gyvastis“ leidėjas gydytojas Jurgis Šeklys. Šilutės spaudos pradininku laikomas A. Umlaufas (Umlauf), 1861 m. įkūręs pirmąją spaustuvėlę Šilokarčemoje. XIX a. pab.–XX a. pirmojoje pusėje veikė Frydricho Vilhelmo Zyberto (Siebert) spaustuvė, šeimininė Karlo, Oto, Artūro ir Oskaro Sekunų (Sekunn) knygų prekybos ir leidybos įmonė, Rudolfo, Adomo ir Marijos Štal (Stahl) knygynai. Iš Macikų kaimo kilęs garsus vokiečių rašytojas ir dramaturgas Hermanas Zudermanas (Sudermann). Istorikai teigia, kad Jonaičiuose ar netoli jų gimė filosofas, rašytojas ir dramaturgas Vydūnas (Vilhelmas Storosta). Lemtinga, kad 1889 m. Šilutėje dvarą nusipirko tautosakininkas, etnografas, pirmojo muziejaus Klaipėdos krašte (Šilutėje) įsteigėjas Hugo Šojus (Scheu). Stemplėse, netoli Švėkšnos, gyveno ir kūrė lietuvių literatūros klasikas Simonas Stanevičius; manoma, jis yra palaidotas Švėkšnos kapinėse. Vainute raštininko padėjėju dirbo lietuvių poemos „Anykščių šilelis“ autorius Antanas Baranauskas. Per buvusį (iki 2000 m.) Pamario kraštą spaudos draudimo laikotarpiu ėjo knygnešių keliai. Bitėnų kaime gimė ir gyveno Mažosios ir Didžiosios Lietuvos spaudos leidėjas ir platintojas, publicistas, visuomenės ir politikos veikėjas Martynas Jankus. Šilutėje, Herderio gimnazijoje, mokėsi būsimasis teorinės bibliotekininkystės kūrėjas prof. Levas Vladimirovas, ilgu metus čia gyveno bibliofilas ir kraštotyrininkas Petras Jakštas. Pamaryje gimė ir gyveno išeivijos poetė Aldona Gustas, dailininkė Eva Labutytė, garsus muzikos atlikėjas Pranciškus Budrius, kitos ryškios ir kraštui nusipelniusios asmenybės [3, 5–6]. Turtingas Pamario krašto kultūros paveldas, kuriame ypatingą vietą užėmė rašto ir senosios knygos leidybos tradicijos, buvo dar viena svarbi priežastis Knygos muziejui Šilutėje rasti. Būta daugiau istorinių, su rašto ir knygos kultūra susijusių sąsajų, kurias reikėjo fiksuoti, tyrinėti ir atskleisti. Viešojoji biblioteka pagal savo institucinę prigimtį tai galėjo atlikti geriausiai. Dešimtmetė šilutiškių muziejaus egzistavimo retrospektyva rodo, kad bibliotekininkai ėmėsi reikalingo, bet nelengvo ir mažai žinomo darbo. Pirmiesiems visuomet sudėtinga, tačiau jie dirba įkvėpti idėjos vizijos. Knygos muziejaus svarbą regione rodo auganti lankytojų statistika: 1991 m. čia apsilankė 347, 2001 m. – 3573 lankytojai.

Iki šiol neturime Lietuvos knygos muziejaus, o kartu ir tokio muziejaus kūrimo metodologinių pamatų. Knygos muziejaus sampratą apibrėžė D. Kaunas enciklopediniame žodyne „Knygotyra“. „KNYGOS MUZIEJUS, kultūros, švietimo ir mokslo tiriamoji įstaiga, laikanti, tirianti ir skelbianti rašto ir spaudos istorijos medžiagą“ [1,

177]. Šilutiškių patirtis rodo, kad rašto ir spaudos istorijos muziejaus paskirtis nedideliame regione gali būti interpretuojama šiek tiek skirtingai nei, pavyzdžiui, nacionalinio knygos muziejaus. Periferijos muziejuje mums, regis, yra aktualu kaupti, sisteminti ir skleisti visa, kas vertinga, savita ir išskirtina konkretaus regiono knygos paveldui nacionalinės knyginkystės kontekste. Manome, svarbu ugdyti knygos paveldo pažinimą, skatinti įdomybių ieškojimą, nuolat fiksuoti ne tik praeities, bet ir šiandienos knygos leidybos, istorinės kultūros paveldo atminties sangrąžos reiškinius. Kita vertus, Pamario bibliotekininkai nėra aktyvūs knygotyrininkai, rašto ar spaudos reiškinių (raidos) tyrėjai. Tradiciškai jie yra jau nustatytų faktų ir duomenų skleidėjai Knygos muziejaus lankytojams.

Per gerą dešimtmetį sparčiai gausėjant dokumentų, rankraščių, ikonografijos ir kitokio pobūdžio materialijų laikmenų fondams (kiekybės, tematikos ir turinio prasme), šilutiškiams iškilo būtinybė parengti eksponatų išdėstymo Knygos muziejuje schemą. Priešingu atveju, būtų buvę sudėtinga juos sisteminti ir atskleisti, vykdyti paiešką gausiuose fonduose. Logiška buvo manyti, kad muziejaus fondai yra artimi kraštotyros fondui. Pastarajame kaupiama visa publikuota informacija apie Pamario regioną. Kraštotyros fondo objektas – įvairiaplanė savo pobūdžiu, fiksuota dokumentuose, elektroninėse ir kitokiose laikmenose bendroji informacija apie kraštą, įvykius ir žmones. Kita vertus, visuose bendro pobūdžio kraštotyros darbuose ar užrašytuose atsiminimuose yra (gali būti) pravarčios informacijos, susijusios su rašto ir knygos raida. Kraštotyros ir knygos muziejaus fondai yra kaupiami einamuoju bei retrospektyviu komplektavimo būdu, tačiau turi skirtingų: pirmasis yra skirtas tradicinėms, informacinėms ir pažintinėms vartotojų reikmėms realizuoti, Knygos muziejaus fondai orientuoti į specifinius mokymo ir studijų, knygos, rašto tyrimų ir jos aplinkos pažinimo, vartotojamuosius poreikius. Nuo 1990 m. iš kraštotyros fondo atrinkti dokumentai, susiję su rašto ir knygos paveldu, periodikos publikacijų rinkiniai atskiromis temomis ir apskaityti muziejaus fonduose, taip pat saugomi ir knygotyrai artimi šilutiškių autorių kraštotyros darbai (1990 m. – 12, 2001 m. – 88), parengti naudojantis F. Bajoraičio viešosios bibliotekos muziejaus fonduose sukaupta informacija. Įdomesni iš jų yra J. Kinderio kraštotyros studija „Rusnės bažnyčia istorijos vėjų pagairėje“ ir „Senųjų Rusnės lietuvininkų gyvenimo istorijos“, Šilutės 1-osios gimnazijos moksleivių rašiniai „Vydūno sugrįžimas“ ir aplankas „Šilutės Vydūno gimnazija“, J. Baltronaitės darbas „Petras Jakštas – spaudos darbuotojas ir bibliofilas“, V. Šiaulinskienės „Vilkyčių kaimo istorija“, L. Butkutės „Senų žmonių atsiminimai apie Gardamo kaimą“, A. Gečo „Santara“ – Mažosios Lietuvos kultūrinė-politinė organizacija 1912–1939 m.“, R. Jasudienės „Iš Galnės kaimo į „Aušrą“ ėjo...“ ir kt.

Dviejų skirtingų ir kartu panašių dokumentų (Knygos muziejaus ir kraštotyros fondų) komplektavimas prie bibliotekos bibliografijos ir metodikos skyriaus yra patogus vartotojui. Visa, kas susiję su Šilutės kraštu, kaupiama, sisteminama ir atskleidžia-

ma erdvėje, funkcionuoja bendra informacijos sistema, veikia nuolat atnaujinamos ekspozicijos, vyksta kraštotyrinio ir knygotyrinio pobūdžio renginiai. Iki 1995 m. Knygos muziejaus dokumentai buvo kaupiami, apskaitomi ir sisteminami bendrame kraštotyros fonde. Pagausėjus muziejaus eksponatų (1992–2001 m. muziejus papildytas 1592 egz.), įvairėjant jų spektrui (pradėti kaupti vertingi ikonografijos, rankraščių, nuotraukų rinkiniai), muziejaus fondas atskiriamas. 1995 metais parengiama muziejuje sukauptos medžiagos atskleidimo lankytoji schema. Orientuotasi į vartotoją, vadovautasi bibliotekine nuojauta. Rengiant Knygos muziejaus struktūros modelį, siekta, kad jis būtų paprastas ir aiškus. Vertėtų diskutuoti, koks yra ar turėtų būti nedidelio regiono Knygos muziejus. Praverstų knygotyros specialistų rekomendacijos ir nuomonė. Daug ką lemia ne tik idėja ir noras veikti, bet ir gebėjimas tai daryti profesionaliai. F. Bajoraičio viešosios bibliotekos Knygos muziejaus fondai yra kaupiami ir atskleidžiami lankytoji dalykiniu principu ir rubrikų viduje – metų ar istorinių laikotarpių chronologine seka. Fondų ir tradicinio katalogo rubrikos pradedamos nuo ištakų, toliau dokumentus sisteminant metų chronologine seka. Pavyzdžiui, skyriuje „Šilutės spaustuvės. Knygrišyklos ir knygų įmonės“ išskiriamos senosios, veikusios nuo 1861 metų, žymimas 1920–1940 metų laikotarpis, vėliau tarpsnis iki 1990 ir po 1991 metų. Skyriuje „Knygos veikėjai“ išskiriamos personalijos apie tam tikro laikotarpio knygos ir jos aplinkos veikėjus: Vydūną, S. Stanevičių, E. V. Berbomą, F. Bajoraitį, V. Gaigalaitį, M. Hofmaną, H. Zudermaną, K. Jurkšaitį, K. Lekšą, H. Šojų, kitus. Tokių ryškių su Šilutės knyga susijusių asmenybių galime įvardyti septyniasdešimt šešias. Atskirą muziejaus fondo dalį sudaro buvusios Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos ir Vyriausiosios valdybos valstybinėms paslaptims spaudoje saugoti prie TSRS Ministrų Tarybos nurodymais su grifu „Naudotis tarnyboje“ iš Pamario bibliotekų išimtos lietuvių autorių knygos, vėliau bibliotekininkų grąžintos į muziejaus fondus. Paskutinis toks Lietuvos TSR kultūros ministerijos nurodymas buvo gautas 1988 m. rugpjūčio 1 dieną. Muziejuje saugomas svarbus, Pamario knygos lemtį ženklinantis buvusios ilgametės Žemaičių Naumiesčio bibliotekos vedėjos J. Verpečinskienės Antrojo pasaulinio karo metais išsaugotas prieškarį išleistų įvairių lietuvių autorių knygų rinkinys, tarp kurių „Lietuviška enciklopedija“, išleista Spaudos fondo Kaune 1933–1944 m. (t. I–IX). Muziejuje traukiami ir apskaitą periodiniai leidiniai, pirkti bukinistinių ir antikvarinių knygų aukcionuose, dovanoti lietuvių išeivių ar pavienių šilutiškių. Tai „Trumpa visuotinė istorija“, išleista Tilžės Otto von Mauderodės spaustuvėje 1903 m., „Senovės istorijos“ pirma dalis, dainų rinkinėlis tėvynės gynėjams „Kariagos aidai“, išspausdintas jau minėtoje Otto von Mauderodės spaustuvėje 1920 metais. Pamario knygų ir leidėjų poligrafinę išmonę liudija 1898 metais Otto Sekunos spaustuvėje „Heydekrug“ (dab. Šilutė) išleistos „Naujos giesmės arba evangeliški psalmi“. Vertinga informacija skelbiama K. Kapeleri knygoje „Kaip senieji Lietu-

vininkai gyveno“, išspausdintoje Vokietijoje, Heidelberge, 1904 metais ir į Knygos muziejaus fondus patekusioje iš Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos mainų fondo. 1989 metais Klaipėdos antikvarinių ir bukinistinių knygų aukcione įsigytas „XXVII knygos mėgėjų metraštis“, išleistas Kaune (t. 1 – 1933 m., t. 2 – 1937 m.), kadangi vienas iš garsiosios XXVII knygos mėgėjų draugijos narių buvo Pamario bibliofilas ir kraštotyrininkas P. Jakštas (Prietelius). Nuo 1993 m. muziejaus fonduose komplektuojami lietuvių išeivių, pavienių šilutiškių dovanotų knygų rinkiniai. Šiuo metu jų yra devyniolika. Gausiausias – buvusio šilutiškio šviesaus atminimo Siegfriedo Ludszuveito (Vokietija) asmeninės bibliotekos grožinės ir pažintinės literatūros knygų rinkinys vokiečių kalba. Kiti dovanotų rinkinių savininkai yra Lietuvos išeiviai A. Kemėzytė-Gailius (Kanada), E. Bacevičius, M. Ruikis, A. Tičkuvienė, S. Čilvinaitė-Ketarauskienė-Bajalis, S. Salys (visi iš JAV), V. Baltutis (Australija), A. Gustas (Vokietija) ir kiti. Atskirus muziejaus rinkinius sudaro Ljungby (Švedija) savivaldos, Nakskovo (Danija) miesto ir Lietuvos bibliotekų dovanotos mokslinės, pažintinės, istorijos knygos. Šių rinkinių literatūra įvairi, dažniausiai informacinė, pažintinė, išleista pastaraisiais metais ir Knygos muziejaus fonduose yra laikinai. Viešajai bibliotekai trūksta patalpų, be to, kai kurių knygų turima tik po vieną egzempliorių, dalis jų yra populiarios ir skaitomos. Naujai bibliotekai skirtame rekonstruotame pastate (Tilžės g. 10, Šilutėje) planuojama atidaryti dovanotų knygų rinkinių skaityklą. Visos šių rinkinių knygos žymimos specialiu spaudu, ženklinančiu dovanojusį asmenį ir datą. Senųjų (iki 1945 m.) išleistų knygų rinkinius iš savo asmeninių bibliotekų muziejui yra dovanoję šilutiškiai S. Zairienė, B. Zenkevičienė, biblifilo ir kraštotyrininko P. Jakšto artimieji (po mirties). Knygos muziejuje surinkta visa iš Pamario krašto kilusio dramaturgo Vydūno knygų, išleistų 1904–1938 m., kolekcija, kai kurie lietuvių literatūros klasikų V. Krėvės, Pr. Mašoto, J. Tumo-Vaižganto kūriniai, išleisti iki Antrojo pasaulinio karo.

Nuo 1983 m. Knygos muziejuje kaupiami ir saugomi F. Bajoraičio bibliotekos skaitytojams dedikuotų ir autografuotų knygų rinkiniai. Dažniausiai tai bibliotekos svečių – rašytojų, poetų, mokslininkų, politikų dovanotos knygos jų pristatymų ar literatūrinių vakarų metu. Šiuo metu dedikuotų knygų rinkinyje yra 172 knygos su įvairiais įrašais: „Visiems šilutiškiams – tvirtai stovėkim savo žemėje. Pastovumas – viena didžiausių vertybių“ (A. Zurba, 1988-10-05); „Šilutės bibliotekai gerų dienų“ (S. Geda, 1989-01-31); „Šilutės bibliotekai, žiupsnelis iš mano jaunystės“ (D. Remys, 1999-03-15); „Mieli mano knygų skaitytojai, lieku Jums nuoširdus ir atviras. Būkite laimingi!“ (J. Usinavičius, 1999-05-29); „Šilutės knygos muziejui skiria autorė ir linki visada būti ta jūra, kurioje paskęsta žodžiai“ (B. Kelpšaitė, 1994-09-29); „Iš visos širdies“ (V. Bubnio knygos „Žmogus iš tenai“ pristatymas 1995-10-25); „Šilutės F. Bajoraičio v. bibliotekai, jos mieliems žmonėms, tikintiems poezija, mokantiems ją skleisti visuomenėje“ (M. Jonaitis-Šidlauskas, 1995-07-05); „Į vertingus knygos mu-

ziejaus fondus" (D. Kaunas, knygos „Klaipėdiškė“ pristatymas 1997-02-27); „Šilutės viešosios bibliotekos dabarčiai ir istorijai“ (D. Kaunas, knygos „Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai“ pristatymas 2000-04-08). Knygos su dedikacijomis yra dovanotos bibliotekai ir jos skaitytojams įvairiomis progomis. Dažniausiai tokios knygos nėra jų autorių, tačiau dedikacijų turinys rodo, kokia proga leidinys pateko į muziejaus fondus. Dedikacijos atspindi laiko dvasią, knygos vietą bendruomenės gyvenime, pagaliau rodo Pamario bibliotekininkų pastangas populiarinti ir skleisti knygą.

Autografuotų knygų rinkinyje yra 53 autografuotos knygos: poetų ir rašytojų Just. Marcinkevičiaus (6 knygos), A. Zurbos (1 knyga), V. Bubnio (2 knygos), M. Karčiausko (3 knygos), J. Erlicko (1 knyga), J. Strielkūno (3 knygos), mokslininkų D. Kauno (5 knygos), A. Matulevičiaus (1 knyga), Z. Zinkevičiaus (1 knyga), M. ir M. Purvinų (2 knygos), V. Kaltenio ir kitų autorių. Šios knygos muziejui padovanotos jų pristatymų, susitikimų su autoriais, bibliotekos jubiliejinių suvakčių progomis.

Atskirą Knygos muziejaus fondų dalį sudaro ikonografija. Per dešimtmetį sudaryta daugiau kaip 800 eksponatų: didžiausią fondo dalį sudaro dailės darbų originalai, iš kurių 455 ekslibrisai. Čikagoje gyvenanti dailininkė J. Paukštienė muziejui padovanojo pastele, mišrios technikos aliejumi, spalvotu pieštuku atliktus 66 darbus. Dailininkė iš Rygos (Latvija) M. Maksutova padovanojo 18 grafikos darbų, kuriuos ekspozavė bibliotekoje 1993 metais. Dailininkė V. Švabienė, gyvenanti Čikagoje (JAV), atsiuntė muziejui 24 tapybos darbų eskizų kolekciją, J. Sodaitis, išėivis iš Lietuvos, šiuo metu gyvenantis JAV, perdavė muziejui 73 savo sukurtų ekslibrisų kolekciją. Dailės darbų originalų fonduose yra dviejų tarptautinių konkursų, kurių viena iš rengėjų buvo F. Bajoraičio viešoji biblioteka, knygos ženklai. 1993 metais surengtas tarptautinis ekslibrisų konkursas „Vydūnai – 125“, kuriame dalyvavo 102 dailininkai iš 7 pasaulio valstybių: V. Švabienė, L. Švabaitė-Petrulienė, J. Sodaitis (JAV), J. Orlovai (Estija), V. Taranas (Ukraina), C. Lara (Argentina), B. Matjošaitytė, E. Kriaučiūnaitė, A. Čepauskas, E. Poškutė-Pumputienė (Lietuva) ir kt. Jie pateikė konkursui 212 knygos ženklų. Ekslibrisų konkurso vertinimo komisijos sprendimu visi knygos ženklai dovanoti bibliotekos Knygos muziejui. Tarptautinis ekslibrisų konkursas-pasiroda „Šilutei – 480“ vyko 1991 metais. Jame dalyvavo 33 dailininkai iš Lietuvos bei užsienio valstybių: grafikas A. Vaičiaitis (Australija), V. Burba (Klaipėda), A. Čepauskas, E. Labutytė, M. Liugaila (Vilnius), S. Medytė (Panevėžys), V. Simankevičius (Australija). Konkursui pateikta daugiau kaip 100 knygos ženklų. Tarptautiniame meninių atvirukų konkurse „Šilutė“, surengtame 1996 m., dalyvavo 71 dailininkas iš 9 šalių: D. Zinovjevas (Latvija), M. Schvarzmannas (Argentina), M. Maksutova (Latvija), M. Meykensas (Belgija), S. Samoškaitė, T. Simanaitienė (Klaipėda), A. Drukteinis (Vilnius) ir kiti. Konkurso komisija įvertino 266 darbus, atliktus įvairiomis klasikinės grafikos technikomis. Dalis darbų perduota bibliotekai ir šiuo metu saugoma Knygos muziejuje. Kolekciją papildė klaipėdiškio dailininko J. Mickevičiaus 1992 m.

dovanota skulptūra „Pirmoji knyga“. Ikonografinės medžiagos fonde apskaitomi netradiciniai ikonografijos eksponatai, susiję su krašto knygos žmonių gyvenimu ir veikla: Lietuvos kino studijos dokumentinių filmų „Tamsoje būti šviesa“ (apie filosofo ir dramaturgo Vydūno palaikų perlaidojimą Bitėnų kapinaitėse, 1991 m.) ir „Viskas pasilieka žmonėse“ (apie ilgametę šviesaus atminimo Žemaičių Naumiesčio bibliotekos vedėją, nusipelnusią kultūros darbuotoją J. Verpečinskienę, 1975 m.) kopijos, 17 magnetinių juostų ir garso kasečių su žinomų Lietuvos rašytojų J. Balčiausio (1981-06-25), J. Paleckio (1976-12-19), A. Polio (1977-04-27), M. Vainilaičio (1977-05-17), kitų rašytojų, aktorių literatūrinių vakarų, vykusių F. Bajoraičio viešojoje bibliotekoje, įrašais. Vertingos dvi garso kasetės, kuriose įrašyti su šilutiškio bibliofilo ir kraštotyrininko Petro Jakšto (Prieteliaus) pasakojimai: „Prisiminimai apie Vydūną“, „Nežinomo kareivio palaikų perlaidojimas“, „Knygos mylėtojų 27 narių draugija, jos veikla“, „Petras Jakštas Peterburge“ ir „Petras Jakštas apie savo aktorinę veiklą“. Įrašas padarytas 1985 m. balandžio 17 dieną. Šią medžiagą skaito pats P. Jakštas. Biblioteka taip pat saugo parodos „In memoriam Petras Jakštas 1899–1988“ atidarymo viešojoje bibliotekoje 1992 m. lapkričio 13 d. vaizdajuostę, nuotraukas iš bibliofilo asmeninio archyvo, jam sukurtus ekslibrisus. Muziejuje taip pat yra 13 vaizdajuosčių su Just. Marcinkevičiaus (knygos „Dienoraštis be datų“ 2-ojo leidimo pristatymas 1999-09-17), J. Erlicko (1998-03-16), V. Daujotytės (2000-02-18), kitų žinomų knygos žmonių kūrybos vakarų, vykusių bibliotekoje, įrašais.

Rankraščių fonde komplektuojami originalai ir rankraščių kopijos. Didžioji jų dalis – šilutiškių bibliotekininkų susirašinėjimo su šalyje ir užsienyje gyvenančiais knygos žmonėmis, menininkais, vertėjais medžiaga. Vertingas šilutiškio bibliofilo ir kraštotyrininko P. Jakšto fondas, kuriame yra 22 mašinraščiu (paties autoriaus) išspausdinti kraštotyros darbai, sąlyginai vadintini rankraščiais „Raudondvario Tiškevičių bibliotekos likučiai“, „Rusnė“ (I ir II sąsiuviniai) bei kita. Dalis muziejaus fonduose saugomų rankraščių kopijų yra gautos iš užsienio valstybių ar kitų institucijų: Amerikos lietuvių klubo, Pasaulio lietuvių bendruomenės, Australijos lietuvių bendruomenės, Bendro Amerikos lietuvių šalpos fondo, Švedijos Ljungby komunos bibliotekos, Danijos (Nakskovo), Estijos (Viljandi), Latvijos (Bauskės) centrinių bibliotekų, kitų adresatų. Kaupiant, sisteminant ir apskaitant rankraštyną, siekiama išplėsti Knygos muziejaus lankytojų informacines ir pažintines galimybes, užpildyti dokumentų komplektavimo spragas, sudaryti sąlygas Knygos muziejaus lankytojams, tyrėjams, kraštotyrininkams, visiems, kas domisi krašto istorija, naudotis autentiška medžiaga.

Nedideliame Pamario regiono knygos muziejuje kaupiama, sisteminama ir atskleidžiama informacija, labiausiai pravarti vietos bendruomenės žmonėms. Muziejus įrengtas dviejose patalpose. Pirmoje veikia nuolat atnaujinama ekspozicija „Šilutės knyga ir jos veikėjai“, saugoma iš Šilutės krašto kilusio dramaturgo Vydūno (Vilhelmo

Storostos) 42 portretų kolekcija, Pamario kraštiečių E. Labutytės grafikos darbų ciklas „Lietuvininkų gatvė“ (Šilutėje). Čia taip pat eksponuojamos autografuotų ir dedikuotų knygų kolekcijos, dalis dovanotų knygų rinkinių, 42 teminiai periodikos publikacijų rinkiniai apie žymius Šilutės knygius, lankytinas knygos ir raštyjos vietas, personalinės medžiagos rinkiniai (56) apie Pamario kraštiečius, užsienio išeivijos žmones (22), susijusius su Šilute, kita medžaga. Aprašyta istorijos ir kraštotyros konkursų, skirtų Vydūno 125-osioms gimimo metinėms (1993), spaudos draudimo panaikinimo Lietuvoje 90-osioms metinėms (1994), F. Bajoraičio viešosios bibliotekos įkūrimo 50-mečiui (1995) ir Martyno Mažvydo pirmosios lietuviškos knygos 450 metų jubiliejui (1997) skirtų renginių, vykusių Šilutėje, medžiaga. Muziejuje yra bibliotekos rengtų pašto voko (1997) ir tarptautinio meninių atvirukų konkurso „Šilutė“ (1996) medžiaga. Specialiuose aplankuose (45) kaupiama kraštotyrinė dokumentika apie Vydūną, su jo gyvenimu ir veikla susijusių dokumentų (ar jų kopijų) rinkinys. Antroje Knygos muziejaus patalpoje veikia šešių darbo vietų skaitykla tiems muziejaus lankytojams, kurie rašo referatus, renka medžiagą jiems rūpimu klausimu, turi kitų su studijomis ar savišvieta susijusių tikslų. Šiame kambaryje yra kraštotyros fondas, dovanotų knygų rinkiniai, įrengta nuolat veikianti seniausių muziejaus knygų ekspozicija, saugomi dviejų jau minėtų tarptautinių ekslibrisų konkursų darbai.

Informacinę Knygos muziejaus struktūrą sudaro tradicinės ir elektroninės laikmenos. Kraštotyros kartoteka tvarkoma nuo 1958 metų. Joje yra 68 972 kortelės. Nuo 1997 m. muziejaus dokumentai yra suvedami į LIBIS elektroninį katalogą. Knygos muziejaus rubrika yra skelbiama viešosios bibliotekos svetainėje adresu www.silutevb.lt. Su naujais, iki tol muziejuje nebuvusiais įvairių istorinių laikotarpių dokumentais skaitytojus supažindina nuolat veikianti naujienų paroda „Iš knygos muziejaus fondų“, rengiami naujienų teminės-atrakinės informacijos biuleteniai istorijos mokytojams, turizmo organizatoriams, kraštotyros srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų lyderiams, individualiems vartotojams. Bibliotekos interneto tinklalapio skyrelyje „Naujienos“ skelbiami Knygos muziejuje vykstantys renginiai ir akcijos, rėmėjai bei mecenatai, kita aktuali informacija.

Šilutiškių Knygos muziejaus fonduose (1990–2001 m.) sukaupti dokumentai, kita įvairaus pobūdžio medžiaga atskleista per tą laikotarpį surengtose mokslinėse konferencijose: Šilutėje vyko tarptautinė knygotyros konferencija, skirta Martyno Mažvydo pirmosios lietuviškos knygos 450 metų jubiliejui (1997); Lietuvos mokslų akademijoje surengta „Šilutės diena“ (2000); kartu su Mokslų akademijos mokslininkais organizuota konferencija „Kultūros paveldo vertybių mainai. Problemos“ (2001), kurioje nagrinėtos aktualios kultūrologijos problemos; kartu su Šilutės Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubu surengta mokslinė konferencija „Martynas Mažvydas – pradžių pradžia...“ (2002). Kultūros paveldo problemos išryškėja sistemingai rengiamose parodose, tokiose kaip „Senoji Šilutės knyga“ (1997), surengtoje

Tilžės katalikų bažnyčioje; „Lietuva, aš būsiu tavo kanklės“ (1998) – Tilžės miesto istorijos muziejuje; „Iš tarptautinės draugystės metraščio“ (1999) – Juknaičių (Šilutės r.) kultūros namuose; „L. Vladimirovas ir Šilutė“ (1999) – Vilniaus universitete; „Šilutė“ (2000) – Lietuvos Mokslų akademijoje ir tokia pati paroda Neringos viešojoje bibliotekoje (2002). 1997 metų gegužę ir rugsėjį atidengtos atminimo lentos spaus-tuvininkams ir leidėjams Otui, Artūriui ir Oskarui Sekunoms.

Pamario bibliotekininkai yra aktyvūs spaudos talkininkai, sumaniai pasinaudojan-tys galimybe nuolat informuoti bendruomenę apie Knygos muziejaus įdomybes ir netradicinius knygos aplinkos žmonių darbus. 1990 m. tokių publikacijų spaudoje buvo paskelbta 23, 2001 m. – 110.

Susiklostė nuolatinio bendradarbiavimo su Klaipėdos, Šilutės, Tilžės muziejais, mokslo tyrimosiomis institucijomis tradicijos. Pamario F. Bajoraičio viešosios bib-liotekos specialistai yra aktyvūs knygų leidėjai ir leidybos partneriai. Knygos muzie-juje sukauptos medžiagos pagrindu F. Bajoraičio viešosios bibliotekos specialistai, subūrę per 100 talkininkų, parengė spaudai ir 2000 m. išleido vieną solidžiausių savo leidinių – enciklopedinį žodyną „Šilutės kraštas“. Šį darbą būtume dirbę gerokai ilgiau, jei mūsų nebūtų globojęs ir konsultavęs profesorius D. Kaunas. Už tai jam nuoširdžiai dėkojame.

Išvados

Apibendrinant F. Bajoraičio viešosios bibliotekos Knygos muziejaus, pradėjusio antrąjį dešimtmetį, veiklos retrospektyvą, nebūtų per drąsu teigti, kad šio muziejaus atsiradimas buvo ir yra svarbus Pamario krašto kultūros reiškiny. Reikšmingą vaidme-nį šiame darbe suvaidino F. Bajoraičio viešosios bibliotekos bibliografių G. Širvaitienės, N. Budreckienės, V. Veiverienės atkaklumas – ieškoti, kaupti, sisteminti ir rodyti mu-ziejaus lankytojams tai, kas buvo ir yra reikšmingiausia Šilutės žodžio, spausuvių ir knygų platinimo kelyje. Knygos muziejuje įrengta skaitykla tapo moksleivių ir savait-galiais į Šilutę sugrįžtančio akademinio jaunimo, vietos kraštotyrininkų ir istorikų mėgstama darbo vieta. „Pasirausti“ naujai gautų dokumentų fonduose į muziejų dažnai užsuka Pamario bibliofilai. Kita vertus, būtų pravartu atskleisti gausėjančius Knygos muziejaus fondus. Pernelyg ankštos ir ekspozicijoms nepritaikytos bibliotekos patalpos riboja galimybes rengti įvairius knygos ir rašto raidos istorinius laikotarpius atspindin-čias nuolatinės (ar keičiamas) ekspozicijas. Dėl menkų viešosios bibliotekos finansinių išteklių šiuo metu negalima įsigyti reikšmingiausių praeities leidinių. Susiformavo nauja tradicija – dovanoti muziejui knygas iš asmeninių šilutiškių bibliotekų. Tai geras žen-klas, liudijantis, kad Šilutės knygos muziejui lemta gyvuoti.

Įteikta 2003 m. birželio mėn.

1. *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius, 1997.
2. *Sąjūdis Šilutėje 1988–1998*. Kaunas, 1999.
3. *Šilutės kraštas: enciklopedinis žodynas*. Šilutė, 2000.

**BOOK MUSEUM OF ŠILUTĖ FRYDRICHAS BAJORAITIS
PUBLIC LIBRARY (1990–2001)**

DALIA UŽPELKIENĖ

Abstract

Book museum was opened on the 29 of September 1990 when 45th anniversary of Šilutė central library (now the F. Bajoraitis public library) was celebrated. Idea of foundation belongs to the library collective and professor of Vilnius University, researcher of Minor Lithuania book Domas Kaunas. It is a public book museum open and accesible to all users of library service. Museum functions at bibliographic-methodical department. The main types of activity: to accumulate, preserve and publish cultural historical heritage material of Pamarys region, valuable information about monuments of book history, famous people of book culture, places connected with their life and activity, present achievements of book publishing of Pamarys land.

There are 2962 copies of old and valuable to heritage of Pamarys land publications concentrated in the museum, about 1200 manuscripts and copies of documents connected with important facts of book culture, 19 personal book collectons, presented by emigrants from Pamarys who live now abroad and by individual inhabitants of Šilutė. Now museum has 135 copies of dedicated and autographed books, this collection has begun complete in 1985.

Besides books, manuscripts, photo museum preserves over 800 original art works of Lithuanian and foreign artists, among them – 455 ex-librises, 283 souvenirs, 6 musical instruments, 1 sculpture. All displays of museum in one or other way are connected with book, its surroundings and book authors.

From 1993 sery of exhibitions “From funds of book museum” is arranging. Together with Šilutė museum exhibition “Old book of Šilutė” (1998) was organized, photo documentary exposition “Vydūnas (Vilhelmas Storosta)” was exhibited in historical museum in Tilžė (1999), “Šilutė in written sources” in Nida (2002), “Professor Levas Vladimirovas and Šilutė” (2001 in Vilnius University), i.e. In popularization of book museum funds international scientific conference “Martynas Mažvydas – beginning of beginnings” (2002) was organized together with H. Zuderšanas literary regional club of Šilutė, days of Šilutė book in Academy of Sciences of Lithuanian Republic (2001), i. e.

Memorial plaques to Šilutė bibliophiles Sekunos and Karlas Sekuna were unveiled on initiative of librarians in perpetuation of memory of famous Pamarys land bibliophiles and printers (1997). In 2001 public library specialists used published and not published material from book museum and with help of 104 authors prepared and published encyclopaedic dictionary “Šilutė land”, it was exhibited in international book sale in Frankfurt (2001), in Tallinn (Estonia, 2002). Over 1000 visitors come to book museum in a year.